4.12.1 În primul rând, din punctul de vedere general al politicii legislative, odată ce legislația propusă va fi adoptată, ar trebui acordate alocări bugetare în conformitate cu prevederile Comunicării Comisiei COM(2006) 129 pentru a facilita, acolo unde este cazul, crearea infrastructurii necesare în statele membre care nu dispun de rețele adecvate de stații de bază. Acest lucru trebuie însă făcut fără a diminua atenția acordată protecției mediului, astfel încât aceste măsuri să nu implice costuri legate de impactul asupra mediului.

4.12.2 În al doilea rând, legislația comunitară actuală cu privire la achizițiile publice și la concesiuni trebuie adaptată în scopul de a garanta că toate concesiunile acordate de statele membre pentru utilizarea spectrului de frecvențe radio respectă condițiile transparenței, non-discriminării și protecției interesului general.

4.12.3 În al treilea rând, deciziile privind comitologia care completează aspectul juridic al spectrului de frecvențe radio paneuropean trebuie să includă prevederi specifice pentru a garanta aplicarea generală a legislației comunitare cu privire la accesibilitatea mediilor electronice. Mai precis, pentru a exploata în mod corespunzător progresele din domeniul digital, aceste decizii trebuie să aibă în vedere exercitarea deplină a drepturilor persoanelor cu handicap, ale persoanelor în vârstă și ale cetățenilor cu nivel scăzut de educație digitală sau cu un nivel minim de educație, în conformitate cu Comunicarea Comisiei COM(2007) 694.

4.12.4 În acest scop, ar putea fi introduse o serie de stimulente — care se vor stabili la momentul oportun — pentru a încuraja sectorul industrial al telecomunicațiilor și autoritățile statelor membre, în special la nivel local și regional, pentru a contribui la accesul general al cetățenilor la toate progresele tehnologice.

4.13 Este foarte probabil ca noile condiții tehnice să poată fi create fără a adăuga sarcini financiare sau administrative inutile, la nivel comunitar, național sau regional.

Bruxelles, 16 ianuarie 2008

Președintele
Comitetului Economic și Social European
Dimitris DIMITRIADIS

Avizul Comitetului Economic și Social European privind Comunicarea Comisiei „Către o Cartă europeană a drepturilor consumatorilor de energie”

COM(2007) 386 final

(2008/C 151/09)

La 5 iulie 2007, în conformitate cu articolul 262 din Tratatul de instituire a Comunității Europene, Comisia Europeană a hotărât să consulte Comitetul Economic și Social European cu privire la

Comunicarea Comisiei „Către o Cartă europeană a drepturilor consumatorilor de energie”.

La 25 septembrie 2007, Biroul Comitetului Economic și Social European a însărcinat Secțiunea pentru transporturi, energie, infrastructură și societatea informațională cu pregătirea lucrărilor Comitetului pe această temă.

Având în vedere caracterul urgent al lucrărilor, Comitetul Economic și Social European l-a numit pe dl Iozia raportor general, în cadrul celei de-a 441 sesiuni plenare din 17 ianuarie și a adoptat prezentul aviz cu 127 voturi pentru, 1 vot împotrivă și 3 abțineri.

1. **Sinteza observațiilor și recomandărilor CESE**

1.1 Comitetul Economic și Social European salută inițiativa Comisiei de a elabora o Cartă europeană a drepturilor consumatorilor de energie.

1.2 CESE consideră această Cartă un prim pas făcut în direcția consolidării și aplicării efective a drepturilor consumatorilor care, în condițiile lăsării lor pe seama mecanismelor de piață, nu sunt garantate, așa cum, pe bună dreptate, subliniază Comisia.

1.3 CESE este de părere că trebuie evitată pe cât posibil adoptarea de acte fără caracter obligatoriu. În acord cu Rezoluția Parlamentului European, CESE consideră că este necesară o formă juridică obligatorie care să garanteze drepturile cetățenilor și că instrumentele juridice fără caracter obligatoriu (*soft law*) nu pot duce la îndeplinirea obiectivelor. Dat fiind faptul că, în ceea ce privește drepturilor călătorilor, Comisia a considerat necesară adoptarea unui regulament, CE 261/2004 din 11 februarie, nu este clar de ce ar trebui lăsate drepturile consumatorilor de energie pe seama unui document fără caracter obligatoriu.

1.4 CESE recomandă Comisiei ca, pe lângă modificările propuse pentru directivele în curs de aprobare, să demareze de

îndată studierea modului în care Carta se poate converti într-un regulament privind drepturile consumatorilor europeni de energie.

1.5 CESE este de părere că drepturile stabilite de directive trebuie să se aplice tuturor utilizatorilor finali, în special celor particulari și întreprinderilor mici și mijlocii. Directiva privind energia electrică, 2003/54/CE, lasă la latitudinea statelor membre posibilitatea garantării serviciului universal pentru întreprinderile mici (cu mai puțin de 50 de salariați și o cifră de afaceri anuală de până la 10 milioane EUR), adică dreptul la alimentarea cu energie electrică de o anumită calitate, la prețuri rezonabile, ușor și clar comparabile și transparente.

1.6 CESE consideră că acest tratament diferențiat este absolut nejustificat și că dreptul la serviciul universal trebuie recunoscut cel puțin pentru toate întreprinderile mici și mijlocii de pe teritoriul Uniunii. În acest scop, presupunând că al treilea pachet privind energia, supus în prezent examinării CESE, va modifica Directiva privind energia electrică, 2003/54/CE, recomandă călduros Comisiei să modifice articolul 2 în consecință ori să-i includă și pe ceilalți consumatori, „alții decât cei casnici", printre destinatarii Cartei drepturilor.

1.7 CESE consideră că este neapărat necesar ca prin „consumator" să se înțeleagă consumatorul final, clientul întreprinderii furnizoare. Neconcordanța termenilor din Comunicarea „O politică energetică pentru Europa", în care se vorbește în mod expres despre „Carta drepturilor clienților", și din propunerea de „Cartă a drepturilor consumatorilor de energie" supusă examinării stârnește nesiguranță și confuzie. Interesului întreprinderilor mici și mijlocii și al societăților comerciale de a avea garanția aprovizionării constante cu energie în cantitate suficientă desfășurării activităților de producție, i se cuvine la fel de multă atenție, mai ales în regiunile de convergență și de coeziune.

1.8 Garanția serviciului universal, extinsă la întreprinderile mici și mijlocii, respectarea obligațiilor de serviciu public, protecția categoriilor dezavantajate din punct de vedere economic, cu risc de „sărăcie energetică", coeziunea economică, socială și teritorială, libertatea contractuală, dreptul la informare, la termene scurte de branșare, la contracte clare și prețuri rezonabile și transparente, cu posibilitatea de a se face comparație între diverși furnizori, garanția unei aprovizionări neîntrerupte, cunoașterea surselor de energie utilizate sunt realizări extrem de importante, iar Comisia a scos în evidență în mod just faptul că, dacă este lăsată în voia propriilor mecanisme, piața nu poate ajunge la un asemenea nivel de „conștiință" socială, de mediu și economică. CESE susține cu hotărâre toate inițiativele care se îndreaptă în această direcție cu simplitate și eficiență și îndeamnă Comisia să se folosească de toate instrumentele care se dovedesc adecvate atingerii acestui scop.

1.9 CESE recomandă să fie luată în considerare oportunitatea introducerii, în cadrul celui de-al treilea pachet privind energia, de modificări suplimentare la anexa A a Directivei privind energia electrică, pe lângă cele trei prevăzute anterior.

1.10 CESE propusese, încă de la sfârșitul anului 2001, transformarea „Grupului european de reglementare în domeniul energiei electrice și al gazelor" (ERGEG) în Agenție. Este mulțumit de faptul că în prezent Comisia a transpus în practică propunerea respectivă, în cadrul „celui de-al treilea pachet privind energia", și dorește ca printre sarcinile viitoarei Agenții să se numere și verificarea punerii corecte în aplicare a drepturilor consumatorilor, mai ales a protecției consumatorilor vulnerabili. CESE susține implicarea asociațiilor de consumatori, a întreprinderilor mici și mijlocii, a industriei sectoriale și a organizațiilor sindicale, pentru stimularea cooperării și responsabilității comune, așa cum s-a făcut deja în sectorul transporturilor. O masă rotundă europeană care să confere Agenției putere de intervenție și de reglementare a raporturilor dintre producători și utilizatorii finali poate contribui în mod semnificativ la îndeplinirea obiectivelor. Autoritățile de reglementare naționale ar trebui să supravegheze piețele în măsura în care acest lucru intră în sfera lor de competență.

1.11 CESE apreciază propunerile Comisiei cuprinse în anexa comunicării deoarece, puse în aplicare în mod eficient, acestea ar duce la consolidarea drepturilor consumatorilor. Pune Subliniază în special faptul că trebuie garantate în mod real drepturile la serviciul public și la serviciul universal prin identificarea unui furnizor de ultimă instanță care, într-o situație de criză energetică a furnizorului curent, îl poate înlocui pe acesta din urmă.

1.12 Aceleași norme pentru piața unică în ceea ce privește contractele: transparența, modalitățile de punere în aplicare, gestionarea clară și fără dificultăți a litigiilor și compensațiile ar trebui să fie uniforme, pentru a se încuraja mobilitatea transfrontalieră a consumatorilor și pentru ca piața europeană să se deschidă și către consumatorii finali.

1.13 Prețuri rezonabile, transparente și comparabile. Facturi ușor de înțeles, detaliate, care să cuprindă informații utile pentru consumatori cu privire la sursele de energie folosite pentru producerea energiei electrice, la emisiile de CO_2 și de alte gaze cu efect de seră, ca și sugestii de economisire a energiei, conforme cu politicile comunitare.

1.14 Libertatea de alegere a furnizorului, de schimbare a acestuia pe termen scurt și fără penalități, stabilirea unei limite a duratei minime a contractelor sunt drepturi fără de care piața nu poate fi pe deplin realizată.

1.15 Informații. Veridice, complete, inteligibile în ceea ce privește condițiile de acces, de utilizare, tarifele și prețurile practicate, precum și modificările acestora.

1.16 În ceea ce privește reclamațiile, trebuie făcută o alegere clară în favoarea unei soluționări extrajudiciare a litigiilor, prin aplicarea recomandărilor 98/257 și 2001/310 ale Comisiei.

1.17 Trebuie consolidat și pus efectiv în aplicare dreptul la reprezentare, prin intermediul asociațiilor de consumatori. O masă rotundă organizată pe lângă viitoarea agenție ar putea să reunească în jurul său toate părțile interesate, care să găsească soluțiile cele mai potrivite pentru punerea efectivă în aplicare a drepturilor consumatorilor.

1.18 Sărăcia energetică înseamnă a fi privat de dreptul la o viață demnă. Trebuie uniform definită noțiunea de consumator vulnerabil și armonizate măsurile adoptate în favoarea acestuia, evitându-se întreruperea furnizării prin garantarea unui serviciu minim, ca și prin furnizarea de energie gratuită. Principiul responsabilității ar trebui menținut în orice circumstanțe.

1.19 Practicile comerciale neloiale trebuie combătute eficient, prin actualizarea dispozițiilor cuprinse în Anexa 1 la Directiva 2005/29/CE din 11 mai 2005. Unele practici neloiale ar putea fi identificate prin reglementare, mai degrabă decât prin modificarea directivei.

1.20 CESE sugerează să se aibă în vedere, pe lângă cele nouă teme invocate de Comisie, și teme care decurg din unele carte ale drepturilor la care au subscris întreprinderi furnizoare și asociații de consumatori, cum s-a întâmplat deja în unele țări din Uniune: dreptul la timp al consumatorului, dreptul la participare și reprezentare, dreptul la calitate și siguranță, dreptul la tariful cel mai avantajos, cel mai potrivit profilului consumatorului, dreptul la despăgubire și la o procedură rapidă și eficientă de conciliere.

2. **Introducere. Documentul Comisiei**

2.1 Comisia își anunțase, în comunicările din 10 ianuarie 2007 ([1]) ([2]), intenția de a elabora o Cartă a drepturilor „clienților" societăților furnizoare de gaz și energie electrică, în a cărei întâmpinare a venit Consiliul de primăvară din 8-9 martie, prin solicitarea „unei protecții mai eficiente a consumatorilor, de pildă prin intermediul unei Carte a consumatorilor de energie".

2.2 Admițând faptul că respectarea intereselor consumatorilor nu poate fi garantată doar prin mecanismele de piață, Comisia atrage atenția asupra faptului că directivele existente prevăd deja obligații de serviciu public și garantează drepturile consumatorilor; sunt anunțate acțiuni de supraveghere a punerii în aplicare și de respectare „efectivă" a drepturilor consumatorilor la nivel național, precum și de consolidare și extindere a acestor drepturi.

2.3 Liberalizarea deplină a piețelor europene de energie electrică și gaz de la 1 iulie 2007 reprezintă o ocazie potrivită pentru lansarea unei campanii adecvate de informare a cetățenilor, cu implicarea asociațiilor de consumatori, în ceea ce privește avantajele care ar trebui să decurgă din posibilitatea de a alege furnizorul, beneficiind în continuare de aceleași drepturi.

2.4 **Energia este esențială pentru toți cetățenii europeni**. Îmbunătățirea protecției și consolidarea intereselor consumatorilor, ca și a celor ale întreprinderilor, constituie condiția de bază a unei piețe interne funcționale.

2.5 **Legislația europeană în vigoare deja prevede respectarea îndatoririlor de serviciu public**, ce constituie o condiție *sine qua non* a legislației în materie de energie. Prioritatea acordată dezvoltării durabile, protecției mediului înconjurător, a consumatorilor și a sectoarelor celor mai vulnerabile ale societății, adică obligațiile de serviciu public, constituie o completare necesară la concurență. „Obligațiile precis orientate de serviciu public și de serviciu universal pentru consumatorii de energie trebuie să ocupe în continuare o poziție centrală în procesul de liberalizare a pieței".

([1]) O politică energetică pentru Europa COM(2007) 1.
([2]) Perspective privind piețele interne de gaz și de energie electrică COM(2006) 841.

2.6 **Uniunea Europeană trebuie să avanseze în lupta împotriva „sărăciei energetice"**. Creșterea prețurilor combustibililor pe piețele internaționale va influența prețurile la energie, ceea ce va crea tot mai multe probleme pentru categoriile de populație mai sensibile ale societății europene. Statele membre nu au acordat suficientă atenție acestei teme, doar cinci dintre acestea dispunând de tarife sociale pentru utilizatori dezavantajați din punct de vedere economic. Viitoarea Cartă va trebui să prezinte modalități adecvate de protecție a consumatorilor mai vulnerabili.

2.7 **Obiectivele principale**. Sunt reafirmate cele patru obiective propuse deja de către Comisie ([3]):

— *acordarea de asistență la elaborarea unor sisteme de ajutor pentru ca cetățenii cei mai vulnerabili din UE să facă față creșterilor prețului la energie;*

— *îmbunătățirea nivelului minim de informații la dispoziția cetățenilor, care îi ajută la alegerea furnizorilor și a opțiunilor de aprovizionare;*

— *reducerea birocrației legate de schimbarea furnizorului;*

— *protecția consumatorilor împotriva practicilor de vânzare neloiale.*

2.8 Viitoarea Cartă europeană a drepturilor consumatorilor de energie nu va fi un document cu caracter obligatoriu, dar va trebui să cuprindă:

a) *legislația comunitară existentă, care conferă drepturi consumatorilor și impune obligații furnizorilor de energie;*

b) *elemente care ar trebui luate în seamă de către autoritățile statelor membre (guverne sau autorități de reglementare) în cadrul introducerii și aplicării acestei legislații;*

c) *elemente care ar putea să completeze drepturile existente și care cad in sarcina statelor membre;*

d) *elemente care ar putea să completeze drepturile existente și care ar putea fi realizate prin intermediul autoreglementării de către părți interesate din domeniul privat, cum ar fi industria și asociațiile de consumatori.*

2.9 Se stabilesc nouă puncte esențiale care vor constitui punctele principale ale Cartei:

— Racordarea

— Contractele

— Prețurile, tarifele și monitorizarea

— Libera alegere a furnizorului

— Informarea

— Reclamațiile

— Reprezentarea

— Măsurile sociale

— Practicile comerciale neloiale

2.10 Conform principiului „responsabilității comune", toate părțile interesate — Comunitatea, statele membre, industria energiei, reprezentanții tuturor partenerilor sociali și ai asociațiilor de consumatori — trebuie să contribuie la succesul unei politici energetice în favoarea cetățenilor.

([3]) O politică energetică pentru Europa COM(2007) 1, p. 10.

2.11 În anexă, pentru fiecare punct dintre cele enumerate mai sus, este identificată legislația în vigoare și inițiativele care ar putea fi luate de către Comisie, statele membre, prin acorduri între părțile interesate ori prin coduri de autoreglementare.

3. **Observații generale**

3.1 CESE își propune să ia în discuție: cadrul juridic, destinatarii Cartei, eficiența și proporționalitatea propunerii Comisiei și oportunitatea altor instrumente posibile, rolul Agenției și al altor reglementatori naționali, precum și alte propuneri sau inițiative cu caracter general ori specific.

Cadrul juridic

3.2 Articolul 38 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene prevede, în materie de protecție a consumatorilor, că: „Politicile Uniunii asigură un nivel ridicat de protecție a consumatorilor". Acest articol reia articolul 153 din Tratat, care atribuie Comisiei sarcina de a asigura un nivel ridicat de protecție a consumatorilor, ca și pe aceea de a promova dreptul acestora la informare și la organizare pentru apărarea propriilor interese. În plus, în momentul definirii și punerii în aplicare a altor politici sau acțiuni comunitare, trebuie avute în vedere cerințele legate de protecția consumatorilor.

3.2.1 În tratatul de la Amsterdam, în care se reformulează vechiul articol 129 A din tratate sub forma actualului articolul 153, competența comunitară în domeniul protecției consumatorilor a fost definitiv stabilită ([4]).

3.2.2 CESE salută decizia Comisiei de a consolida drepturile consumatorilor și de a reuni, într-o Cartă a drepturilor consumatorilor, atât măsurile pe care le prevede actualmente legislația comunitară ([5]), cât și propunerile de acțiuni care trebuie întreprinse în viitor la diferite niveluri.

3.2.2.1 Subliniază totuși că diferitele forme de protecție a consumatorilor adoptate de către statele membre nu permit, până la ora actuală, ca dispozițiile directivelor în vigoare să fie considerate drepturi bine stabilite și unanim recunoscute. Caracterul declarat neobligatoriu al Cartei, care pune alături obligativitatea în anumite privințe și opțiuni de autoreglementare și de persuasiune morală a statelor membre și a furnizorilor, riscă să creeze confuzii.

3.2.2.2 În considerentul X din Rezoluția Parlamentului European din 4 septembrie 2007 privind implicațiile juridice și instituționale ale recursului la instrumente juridice fără caracter obligatoriu (*soft law*), se precizează că „în domeniile în care Comunitatea are competență legislativă, dar lipsește voința politică de a introduce noi legi, utilizarea instrumentelor legislative fără caracter obligatoriu poate să ocolească organele legislative competente, să nu țină seama de principiile democrației și ale statului de drept, prevăzute în articolul 6 din Tratatul UE, precum și de principiile subsidiarității și ale proporționalității, prevăzute în articolul 5 TCE, și poate duce la acțiuni *ultra vires* ale Comisiei".

3.2.2.3 La punctul 1 al Rezoluției Parlamentului European, prezentată de Manuel Medina Ortega ([6]), Parlamentul „consideră că, în contextul comunitar, instrumentele legislative fără caracter obligatoriu reprezintă adesea un instrument ambiguu și ineficient, care poate avea efecte negative asupra legislației comunitare și echilibrului instituțional, și trebuie utilizate cu precauție, chiar și în cazurile prevăzute în Tratat" iar la punctul 8, în mod expres, „invită Comisia să acorde o atenție deosebită efectului instrumentelor legislative fără caracter obligatoriu asupra consumatorilor și posibilelor căi de atac, înainte de a propune vreo măsură care implică instrumente legislative fără caracter obligatoriu".

3.2.3 CESE sugerează să se facă distincția între „drepturi" opozabile și exigibile și alte forme de protecție, urmând ca în viitoarea Cartă să se facă o distincție clară între drepturile actuale și alte propuneri de inițiative care vor fi sau vor putea fi luate la toate nivelurile, considerate de dorit, dar nu obligatorii.

3.2.3.1 CESE își pune întrebarea dacă, ținând seama de experiența acumulată până în prezent, pe care însăși Comisia o califică drept nesatisfăcătoare, și de prerogativele pe care Tratatele le conferă Comisiei, nu trebuie mai degrabă să se aibă în vedere elaborarea de noi norme, puține și clare, menite să consolideze protecția consumatorilor, mai ales a celor mai vulnerabili. Principiul subsidiarității prevăzut la articolul 5 al Tratatului, invocat deseori în mod excesiv cu scopul de a contracara inițiativele comunitare, ar trebui în acest caz să servească în scopul asumării unor decizii în favoarea consumatorilor, în absența unor legi naționale eficiente.

Cine sunt consumatorii?

3.3 CESE subliniază incertitudinea cadrului juridic de referință în privința identificării destinatarilor Cartei și a drepturilor respective, în contextul diferitelor reglementări europene. În Comunicarea „O politică energetică pentru Europa" ([7]), se afirmă: „Comisia va elabora o Cartă a drepturilor clienților".

([4]) Tratatul de la Amsterdam din 4 octombrie 1997 revizuiește textul anterior, care, în materie de protecție a consumatorilor, atribuia Comisiei doar funcții de coordonare subordonate celor ale statelor membre.

([5]) Anexa A la Directiva privind energia electrică și la Directiva privind gazele naturale.
Directiva Consiliului 93/13/CEE din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii.
Articolul 3, alineatele 3, 5 și 6 din Directiva privind energia electrică.
Articolul 3, alineatul 3 din Directiva privind gazele naturale.
Articolul 13, alineatele 1 și 2 din Directiva 2006/32/CE din 4 aprilie 2006 privind eficiența energetică.
Recomandarea Comisiei 98/257/CE privind principiile aplicabile organelor responsabile cu soluționarea extrajudiciară a litigiilor referitoare la consum.
Recomandarea 2001/310/CE a Comisiei privind principiile aplicabile organelor responsabile cu soluționarea extrajudiciară a litigiilor referitoare la consum.
Directiva 98/27/CE din 19 mai 1998 privind acțiunile în încetare în ceea ce privește protecția intereselor consumatorilor.
Directiva 2005/29/CE din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori.

([6]) Rezoluția P6_TA(2007)0366 din 4 septembrie 2007.

([7]) Punctul 3.1.7. op.cit.

3.3.1 În articolul 2 alineatul (7) din Directiva 2003/54/CE din 26 iunie 2003, „consumatori" înseamnă consumatorii en-gros sau finali de energie electrică, „consumatori finali" înseamnă consumatorii care cumpără energie electrică pentru uz propriu, „consumatori casnici" înseamnă consumatorii care cumpără energie electrică pentru consum casnic, iar „alți consumatori decât cei casnici" înseamnă persoanele fizice sau juridice care cumpără energie electrică nedestinată consumului casnic, inclusiv producători și consumatori en-gros.

3.3.2 În Directiva 2005/29/CE din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori, invocată de Comisie ca sursă juridică de referință pentru dispozițiile din Cartă referitoare la dreptul consumatorului de a avea raporturi echitabile și transparente cu furnizorul său, la articolul 2 punctul a), „consumatorul" este definit astfel: „orice persoană fizică ce acționează, în legătură cu practicile comerciale reglementate de prezenta directivă, în scopuri care nu se încadrează în activitatea sa comercială, industrială, artizanală sau profesională".

3.3.3 CESE este de părere că drepturile stabilite de directive trebuie să se aplice tuturor utilizatorilor finali, în special celor particulari și întreprinderilor mici și mijlocii. Directiva privind energia electrică lasă la latitudinea statelor membre garantarea serviciului universal pentru întreprinderile mici (cu mai puțin de 50 de salariați și o cifră de afaceri anuală de până la 10 milioane EUR), adică dreptul la alimentarea cu energie electrică de o anumită calitate, la prețuri rezonabile, ușor și clar comparabile și transparente.

3.3.4 CESE consideră că acest tratament diferențiat este absolut nejustificat și că dreptul la serviciul universal trebuie recunoscut cel puțin pentru toate întreprinderile mici și mijlocii de pe teritoriul Uniunii. În acest scop, presupunând că al treilea pachet privind energia, supus în prezent examinării CESE, va modifica Directiva privind energia electrică, 2003/54, recomandă călduros Comisiei să modifice articolul 2 în acest sens ori să-i includă și pe ceilalți consumatori, „alții decât cei casnici", printre destinatarii Cartei drepturilor.

3.3.5 CESE consideră că este neapărat necesar ca prin „consumator" să se înțeleagă consumatorul final, clientul întreprinderii furnizoare. Neconcordanța termenilor din comunicarea „O politică energetică pentru Europa", în care se vorbește în mod expres despre „Carta drepturilor clienților", și din propunerea de „Cartă a drepturilor consumatorilor de energie" supusă examinării, stârnește nesiguranță și confuzie. Interesului întreprinderilor mici și mijlocii și al societăților comerciale de a avea garanția aprovizionării constante cu energie în cantitate suficientă desfășurării activităților de producție i se cuvine la fel de multă atenție, mai ales în regiunile de convergență și de coeziune.

Eficacitatea și proporționalitatea propunerii

3.4 CESE consideră că propunerea de elaborare a unei Carte a drepturilor consumatorilor de energie este importantă datorită efectului pe care îl poate avea asupra opiniei publice, prin faptul că, imediat după deschiderea efectivă a pieței interne, lansează o dezbatere menită să crească gradul de conștientizare al utilizatorilor în ceea ce privește piața de energie. Acest instrument pare totuși insuficient căci, spre deosebire de ceea ce s-a întâmplat în sectorul transporturilor, a cărui Cartă a drepturilor călătorilor conține referiri clare la drepturi și referiri la fel de clare la despăgubirile cuvenite, în propunerea Comisiei, Carta nu ar avea caracter obligatoriu, cu excepția dispozițiilor care sunt cuprinse deja în directive precedente. Ar fi vorba mai degrabă de un document de sinteză decât de o consolidare a drepturilor. Odată cu prezentarea documentului supus examinării, declarațiile comisarilor Piebalgs și Kuneva au creat așteptări ce riscă să fie înșelate.

3.4.1 „Consumatorii europeni așteaptă de la noi formularea unui răspuns european comun la provocările legate de energie și de schimbările climatice", a declarat Andris Piebalgs, comisarul european pentru energie. „Pe lângă garantarea unei aprovizionări cu energie durabile, sigure și competitive, aceștia așteaptă ca drepturile să le fie protejate de Uniunea Europeană în momentul deschiderii piețelor energetice către o gamă mai largă de opțiuni pentru consumatori. Aici intervine Carta consumatorilor de energie pe care o propunem."

3.4.2 „Deschiderea acestor piețe reprezintă atât o provocare, cât și o șansă pentru consumatorii europeni", a declarat Meglena Kuneva, comisarul european pentru drepturile consumatorilor. „Numai când vom fi reușit să creăm o piață transparentă și eficientă, în care drepturile consumatorilor sunt pe deplin protejate, iar consumatorii avizați își folosesc cunoștințele pentru a profita de ofertele disponibile, vom putea spune că ne-am atins scopul."

3.4.3 În acord cu Rezoluția Parlamentului European, CESE consideră că este necesară o formă juridică obligatorie care să garanteze drepturile cetățenilor, și că măsurile fără caracter obligatoriu nu pot duce la îndeplinirea obiectivelor. Dat fiind faptul că, în ceea ce privește drepturilor călătorilor, Comisia a considerat necesară adoptarea unui regulament, CE 261/2004 din 11 februarie, se pune întrebarea de ce ar trebui lăsate drepturile consumatorilor de energie pe seama unui document fără caracter obligatoriu. S-a decis elaborarea unei Carte deoarece drepturile prevăzute la ora actuală nu sunt respectate în mod real, legislațiile naționale de punere în aplicare, cu excepția câtorva excepții lăudabile, au carențe, iar Comisia are puterea și responsabilitatea de a interveni, dar se preferă un instrument fără caracter obligatoriu chiar și în condițiile în care este limpede că piața nu este în măsură să dea răspunsuri adecvate și suficiente prin ea însăși.

3.4.4 Raportul Comisiei ([8]) cu privire la punerea în aplicare a regulamentului privind drepturile călătorilor ar trebui să îndemne la reflecție prin afirmația: „Este de netăgăduit faptul că, după mai mult de doi ani de la intrarea în vigoare a Regulamentului CE 261/2004, s-au făcut progrese, dar mai sunt totuși necesare îmbunătățiri considerabile pentru a se ajunge la o coerență mai mare în ceea ce privește respectarea legislației de către companiile aeriene și la punerea ei în aplicare de către statele membre. Spre deosebire de situația din trecut, călătorii lăsați la sol au astăzi anumite drepturi, dar sunt deseori puși în inferioritate în relația cu companiile aeriene." Este evident că, deși există dispoziții obligatorii, companiile aeriene nu se conformează prevederilor directivei. De ce ar trebui să o facă societățile furnizoare de gaz și energie electrică în cazul unei Carte fără caracter obligatoriu?

([8]) COM(2007) 168 final, 4.4.2007.

3.4.5 Luând în considerare experiența trecutului din acest sector și din alte sectoare ale economiei, CESE consideră oportună recomandarea de a fi adoptate măsuri legislative prin care drepturile consumatorilor să fie pe deplin garantate. Proporționalitatea unei propuneri se întemeiază pe corespondența cu obiectivele de îndeplinit și pe necesitatea unor acte de reglementare. În acest caz, deși are puterea de a interveni prin acte legislative, Comisia preferă o abordare diferită. CESE consideră că, obiectiv vorbind, alegerea instrumentului este nepotrivită pentru atingerea scopurilor propuse. Carta poate fi doar un prim pas, dar misiunea legislatorului european trebuie să tindă către consolidarea efectivă a drepturilor.

3.4.6 Garantarea serviciului universal, extins la întreprinderile mici și mijlocii, respectarea obligațiilor de serviciu public, protecția categoriilor dezavantajate din punct de vedere economic, cu risc de „sărăcie energetică", coeziunea economică, socială și teritorială, libertatea contractuală, dreptul la informare, la termene scurte de branșare, la contracte clare și prețuri rezonabile și transparente, comparabile între diverși furnizori, garanția unei aprovizionări neîntrerupte, cunoașterea surselor de energie utilizate sunt realizări de mare importanță, iar Comisia a scos în evidență în mod just faptul că, dacă este lăsată în voia propriilor mecanisme, piața nu poate atinge nivelul cerut de „conștiință" socială, de mediu și economică. CESE susține cu hotărâre toate inițiativele care se îndreaptă în această direcție cu simplitate și eficiență și îndeamnă Comisia să folosească toate instrumentele care se dovedesc adecvate atingerii acestui scop.

Rolul Agenției și al autorităților de reglementare naționale

3.5 CESE salută propunerea de regulament cuprinsă în cel de-al al treilea pachet privind energia, prin care se înființează o Agenție pentru cooperarea autorităților de reglementare din domeniul energetic ([9]). În avizul din 17 octombrie 2001 privind cel de-al doilea pachet energetic ([10]), Comitetul sugerase următoarele: „invită Comisia să studieze, în viitor și pe baza experienței acumulate de Grup (ERGEG), posibilitatea ca acesta să fie transformat într-o Agenție europeană sau un organism similar, cu competențe în materie de transport internațional al energiei electrice și al gazelor naturale". Faptul de a fi propus cu mult timp înainte crearea Agenției reprezintă un motiv de satisfacție pentru Comitet.

3.5.1 În Comunicarea Comisiei: „Perspective privind piețele interne de gaz și de energie electrică" ([11]), se anticipează consolidarea directivelor care se referă la atribuțiile autorităților de reglementare națională. La punctul 2.2.1, Comisia consideră că autoritățile de reglemenatre „necesită importante atribuții *ex-ante* în următoarele domenii: […] vii) protecția consumatorului, inclusiv controlul prețului la beneficiarul final". Totuși, în textul celui de-al treilea pachet privind energia nu există nici o mențiune referitoare la o astfel de „consolidare"! În noul capitol VII bis al noii directive privind energia electrică, sunt, într-adevăr, consolidate anumite atribuții ale autorităților de reglementare și se solicită ca acestea să asigure „standarde ridicate ale serviciilor universale și publice în domeniul energiei electrice (și al gazului), pentru protecția consumatorilor vulnerabili și garantarea eficienței măsurilor privind protecția consumatorilor prevăzute în Anexa A", dar aceste sarcini erau deja încredințate aproape tuturor autorităților de reglementare.

3.5.2 Comisia mai propune, în noua directivă privind energia electrică, modificarea Anexei A, la care se adaugă trei alineate, primul referitor la dreptul de a avea acces la datele de consum, al doilea, la dreptul de a cunoaște consumul lunar și costurile aferente și al treilea, la dreptul de a schimba furnizorul atunci când se dorește. CESE apreciază propunerea aceasta dar, dată fiind posibilitatea de a se lua inițiative mai semnificative, se pune întrebarea de ce nu a recurs Comisia la instrumentul esențial care este revizuirea directivei, în scopul consolidării, așa cum dorește, a drepturilor consumatorilor.

3.5.2.1 Propunerea Comisiei de modificare a articolului 3, la care se propune adăugarea unui nou punct 10, ce supune procedurii de comitologie anumite elemente ale reglementării, ar putea fi instrumentul potrivit pentru consolidarea drepturilor consumatorilor; într-adevăr, deciziile Comitetelor privind temele pentru care au fost solicitate, devin imediat operaționale. CESE recomandă instituțiilor europene să aprobe acest punct din propunerea Comisiei.

3.5.2.2 Anexa Comunicării „Către o Cartă europeană a drepturilor consumatorilor de energie" identifică, pe lângă drepturile existente (care pot fi puse destul de greu în aplicare), și câteva viitoare noi drepturi posibile. Introducerea acestor propuneri în anexa A ar fi un prim pas în direcția dobândirii caracterului obligatoriu și apoi ar pregăti terenul în vederea elaborării unui regulament specific de protecție a drepturilor consumatorilor finali.

3.5.3 CESE consideră că printre sarcinile viitoare ale Agenției europene trebuie să se regăsească și aceea de supraveghere a respectării drepturilor consumatorilor. Ar trebui să se aibă în vedere, în acest scop, implicarea asociațiilor de consumatori, a întreprinderilor mici și mijlocii, a industriei sectoriale și a organizațiilor sindicale, în scopul stimulării cooperării și responsabilității comune, așa cum s-a întâmplat deja în sectorul transporturilor. O masă rotundă europeană ar conferi Agenției putere de intervenție și de reglementare a raporturilor dintre producători și utilizatorii finali.

3.5.3.1 În context instituțional, Agenția va trebui să aibă stribuții obligatorii în domeniul său de competență. Va fi constituită din reprezentanți ai autorităților naționale de reglementare și va înființa comitete tehnice cu participarea tuturor autorităților de reglementare naționale. CESE dorește să fie înscrise printre competențele Agenției, care se va prevala de rolul consultativ al mesei rotunde ([12]), și protecția consumatorilor. Acest fapt ar permite o intervenție mai eficientă, în scopul realizării obiectivelor pe care Comisia le propune prin Carta drepturilor. Încă din 2001, CESE sublinia „necesitatea unei funcționări mai transparente și mai democratice a acestor autorități, prin participarea la procesul de decizie a diferiților actori de pe piața de energie electrică și gaz natural (consumatori, muncitori și întreprinderi)".

3.5.3.2 Pe de altă parte, autoritatea de reglementare națională va putea să contribuie activ la definirea unei strategii de protecție generalizate și va impune cu mai mare fermitate aplicarea dispozițiilor legislative.

([9]) COM(2007) 530 final, 19.9.2007.
([10]) JO C 36, 8.2.2002, p. 10 (raportor: dl Hernández Bataller).
([11]) COM(2006) 841 final, 10.1.2007.
([12]) Punctul 6.7.4. op.cit.

4. **Observații specifice**

4.1 În avizul său privind directiva „Energie" din 2001 ([13]), Comitetul aprecia faptul că îndeplinirea obiectivelor de serviciu public reprezintă pentru Comisie una dintre premisele fundamentale în acest domeniu și considera că se impune adoptarea unor dispoziții în măsură să garanteze un nivel ridicat de protecție a consumatorilor, cu măsuri speciale în favoarea celor mai vulnerabili, de exemplu măsuri sociale care să permită furnizarea de energie la un preț echitabil pentru anumite categorii. Din nefericire, experiența în acest domeniu nu a fost una pozitivă.

4.2 „De la deschiderea pieței, fluxurile transfrontaliere de energie electrică din Europa au crescut câte puțin în fiecare an. Cu toate acestea, în medie, numai 10 % din energia electrică consumată în UE trece frontierele statelor membre" ([14]).

4.3 Pana de energie electrică din Italia din anul 2003 și cea din 2006 din zona UCTE ([15]) a demonstrat cât de costisitor poate fi un incident în rețeaua de transport la nivel european. De aceea, este important ca intensificarea schimburilor să fie însoțită de o exploatare mai coordonată a rețelei și de construirea de noi infrastructuri, inclusiv de modernizarea liniilor existente, construirea de noi linii și investiții în alte componente de rețea, dacă este necesar. (…) Piața europeană se bazează tot mai mult pe un concept regional. Acesta s-a dezvoltat inițial în mod natural, pe baza realităților fizice ale rețelei. Odată cu introducerea regiunilor în orientările modificate privind gestionarea congestiilor și odată cu dezvoltarea de către grupul ERGEG a inițiativelor regionale pentru energie electrică, abordarea regională a dobândit statut oficial ([16]).

4.4 Consumatorii finali sunt deosebit de interesați de garantarea furnizării de energie. Rolul tot mai important pe care îl dețin regiunile în domeniul energiei ar trebui să ducă la obținerea de beneficii pentru distribuție și pentru dezvoltarea de relații mai strânse, mai ales între regiunile transfrontaliere, având drept consecință creșterea semnificativă a traficului și a fluxurilor, ceea ce ar diminua riscul de congestie.

4.5 Măsurile de protecție a consumatorului final ar trebui să prevadă dreptul la o informare ritmică în ceea ce privește cantitatea de energie schimbată, locul de proveniență și sursa, emisiile de gaze cu efect de seră pe kWh, acordurile de cooperare comunitare și extraeuropene. Este cunoscut, de exemplu, faptul că țările care au hotărât să nu folosească energie nucleară achiziționează energie produsă în centrele nucleare. Aceste informații ar trebui sa fie puse la dispoziția consumatorului, care ar putea să hotărască schimbarea furnizorului, dacă nu este de acord cu mixul energetic al societății furnizoare, în vreme ce, la ora actuală, el nu cunoaște opțiunile acesteia în ceea ce privește producția.

4.6 **Racordarea**. Garantarea serviciului universal, a continuității aprovizionării și termene precise de racordare a utilizatorilor sunt drepturi în vigoare la ora actuală, dar care întâmpină dificultăți în aplicare. Ar trebui prevăzută identificarea unui „furnizor de ultimă instanță", care să garanteze furnizarea serviciilor în situații în care aceasta nu poate fi efectuată de către furnizorul curent.

4.7 **Contractul**. Transparența, modurile de executare, obligațiile, compensațiile, tratamentul egal, absența clauzelor restrictive sau abuzive și gestionarea clară și gratuită a litigiilor, drepturi recunoscute deja teoretic, ar fi trebuit ca în fiecare stat membru să fi fost incluse în legislația națională de punere în aplicare a directivelor. În realitate, lucrurile stau cu totul altfel. Comisia a introdus în cel de-al treilea pachet modificări la Anexa A care prevăd sporirea obligațiilor pentru întreprinderi, dar care riscă să rămână literă moartă în cazul în care, cu puține excepții, nu sunt însoțite de un sistem eficace de sancțiuni nici la nivel european, nici la cel național. În special în această privință ar fi necesare norme comune pentru toată Uniunea, în cadrul unui regulament unic, așa cum este cazul pentru drepturile călătorilor.

4.8 **Prețurile, tarifele și monitorizarea**. Transparența, prețurile rezonabile, posibilitatea comparării, metodele multiple de plată, răspândirea contoarelor inteligente, facturi clare și ușor de înțeles, în concordanță cu consumul real. CESE consideră că este foarte important ca facturile de energie să specifice clar elementele componente ale costului de producție a energiei (achiziție de carburanți, distribuție, întreținere, amortizare, taxe și accize, personal, cheltuieli generale), sursele (energii fosile, hidroelectrice, regenerabile, nucleare, de cogenerare), emisiile de CO_2, economia de energie realizată, compararea cu consumurile precedente și cu media consumurilor altor utilizatori cu același profil. Prin intermediul acestui instrument de informare, consumatorul este solicitat să ia în considerare necesitatea adoptării unui comportament orientat către economisirea energiei. Factura (care ar trebui să fie lunară, conform propunerii recente a Comisiei) este instrumentul de comunicare dintre întreprinderea furnizoare și consumator, prin care pot fi transmise o serie de mesaje „pozitive", menite să pună în valoare politicile europene.

4.9 **Libera alegere a furnizorului**. Posibilitatea de a schimba furnizorul în orice perioadă a anului și gratuit, fără diminuarea drepturilor proprii. Ar trebui să fie garantată efectuarea schimbării în termene precise. Uneori sunt prevăzute contracte cu durată minimă. CESE consideră că, dacă există o asemenea clauză, trebuie să fie prevăzut un termen-limită al duratei minime a contractelor, pentru a nu fi îngrădit dreptul la libera alegere a furnizorului prin durate minime foarte îndelungate și cu penalități considerabile.

4.10 **Informarea**. Informațiile trebuie să fie veridice, complete, inteligibile, cu privire la condițiile de acces, de utilizare, la tarife și la prețuri, precum și la modificările acestora. Trebuie comunicate drepturile consumatorilor referitoare la obligațiile de serviciu public și la modalitățile de garantare a serviciului universal și, mai ales, la calitatea și continuitatea aprovizionării cu energie electrică sau cu gaz, la compensațiile cuvenite în cazul în care aceste drepturi nu sunt respectate, la modalitățile de acces la mecanismele de soluționare gratuită sau la prețuri foarte scăzute a litigiilor, pentru ca toți să beneficieze de aceleași drepturi. Fiecare furnizor ar trebui să comunice în fiecare an sau încă de la intrarea sa pe piață lista operatorilor activi din regiune. Întreprinderile furnizoare ar trebui să le comunice clienților și măsurile financiare, fiscale și legislative menite să susțină inițiativele de îmbunătățire a eficienței energetice și să ofere sugestii concrete pentru a face economii la consumul de energie electrică și gaz.

([13]) Punctele 6.4.2. și 6.4.3. op. cit.

([14]) Comunicarea Comisiei COM(2007) 250 final, 15.5.2007 — Raport privind experiența dobândită în aplicarea Regulamentului (CE) nr. 1228/2003 privind condițiile de acces la rețea pentru schimburile transfrontaliere de energie electrică.

([15]) Uniunea pentru coordonarea transportului energiei electrice (UCTE) Asociația operatorilor de sisteme de transport.

([16]) COM(2007) 250 final, 15.5.2007. op.cit.

4.11 **Reclamațiile**. În 1998, dna Bonino, comisar european, s-a implicat activ în susținerea drepturilor consumatorilor, iar Comisia a elaborat o recomandare ([17]) cu privire la organismele responsabile cu soluționarea extrajudiciară a litigiilor în materie de consum care, în 2001 ([18]), a fost completată cu o alta, privind extinderea domeniului său de aplicare. În domeniul drepturilor consumatorilor de energie, reclamațiile ar trebui să fie orientate mai întâi către o soluționare extrajudiciară, în măsură să ofere o protecție eficientă consumatorului, rapidă și cu costuri foarte mici, cu condiția să fie garantate imparțialitatea organismului răspunzător, eficacitatea procedurii, publicitatea și transparența. Dată fiind amploarea contenciosului în materie de furnizare a energiei, ar fi exagerată confruntarea cu durata și costurile unei proceduri judiciare.

4.12 **Reprezentarea**. Deși recunoscut în legislația europeană, dreptul de reprezentare al asociațiilor de consumatori întâmpină dificultăți în ceea ce privește exercitarea efectivă. Lipsa unui cadru juridic comunitar cu privire la acțiunile colective, inclusiv în ceea ce privește serviciile și activitățile economice transfrontaliere, limitează și mai mult acest drept de a introduce acțiuni în încetare la tribunal. Înființarea Agenției europene ar putea oferi posibilitatea concretizării acestui drept, precum și a organizării unei mese rotunde permanente, cu participarea tuturor părților interesate, așa cum este cazul, de exemplu, cu punerea în aplicare a Directivei privind autovehiculele în sectorul transporturilor, reprezentanții partenerilor sociali și ai consumatorilor fiind chemați să se alăture organelor comunitare pentru examinarea propunerilor. În mod similar, în statele membre ar trebui organizată și consultată de către autoritatea națională de reglementare o masă rotundă permanentă.

4.13 **Măsurile sociale**. Comitetul este foarte sensibil la problemele pe care le pune sărăcia energetică, care ar trebui să presupună debranșarea în cazuri de neplată. Într-un aviz recent al său, CESE a afirmat ([19]): „O politică energetică europeană trebuie să poată fi susținută de toate categoriile sociale, astfel încât toți să fie tratați în mod egal în ceea ce privește serviciile oferite de furnizorii de energie". CESE nu încurajează furnizarea gratuită de energie deoarece aceasta nu induce un comportament favorabil economisirii de energie, dar subliniază că această problemă ar trebui soluționată prin impozitare generală. Contractul de serviciu public ar trebui să prevadă furnizarea unei anumite cantități de energie electrică și gaz la prețul de producție, pentru a face față nevoii consumatorilor mai vulnerabili, cărora trebuie să le fie furnizată în cantitate suficientă și la prețuri accesibile pentru aceștia. Principiul responsabilității ar trebui menținut în orice circumstanțe. În orice caz, definiția consumatorului vulnerabil și măsurile care trebuie adoptate în favoarea sa ar trebui să fie uniforme în toată Uniunea, pentru a fi eliminată orice discriminare și pentru a fi evitată denaturarea concurenței.

4.14 **Practicile comerciale neloiale**. Consumatorul este protejat împotriva practicilor comerciale înșelătoare, care conțin informații false, care omit informații relevante necesare luării unei decizii în cunoștință de cauză, care, pentru a-l descuraja pe consumator, pun piedici și aplică taxe nejustificate în situația schimbării furnizorului. CESE consideră că trebuie consolidate drepturile consumatorului în fața acestor practici. În această privință, la articolul 3 alineatul (5), Directiva 2005/29/CE din 11 mai 2005 invocă Anexa 1, în care se enumeră practicile considerate neloiale în orice situație, dar adaugă că această listă nu va putea fi modificată decât prin revizuirea directivei. Dat fiind faptul că timpul necesar actualizării acestei liste este exagerat de lung, regulamentul care ar trebui să cuprindă măsurile de protecție a consumatorilor de energie ar putea reprezenta locul potrivit pentru includerea drepturilor specifice ale acestora împotriva practicilor comerciale neloiale.

5. **Schimbul de bune practici**

5.1 CESE recomandă Comisiei examinarea câtorva carte ale drepturilor consumatorilor adoptate în statele membre de către asociații ale consumatorilor și furnizori de energie, în care le sunt recunoscute clienților drepturi superioare celor preconizate în această Cartă. În Italia, de exemplu, ADOC, asociație a consumatorilor și „La 220 s.p.a.", angrosist de pe piața energiei electrice angajat de mai mulți ani pe frontul responsabilității sociale, au adoptat o Cartă a drepturilor consumatorilor în care sunt recunoscute drepturi superioare celor sugerate de Comisie. Sunt prevăzute, de exemplu, dreptul la timp al consumatorului, dreptul la participare și la reprezentare, dreptul la calitate și securitate, dreptul la tarifele cele mai bune, dreptul la despăgubiri și la o procedură de conciliere care să permită o rezolvare rapidă a litigiilor. Controlul permanent este garantat prin verificarea semestrială a aplicării Cartei, obligatorie pentru întreprindere, dat fiind faptul că este inclusă în contractul încheiat cu clienții.

5.2 În gestionarea conflictelor, au intervenit anumite autorități naționale de reglementare, prin stabilirea unui sistem de obligații, controale și penalități menite să reglementeze continuitatea serviciului de distribuire a energiei ([20]). În situația unor creșteri bruște, întreruperi sau căderi de tensiune, în care se constată indubitabil nerespectarea obligațiilor care decurg din contractul de furnizare, furnizorul trebuie să plătească despăgubiri, dacă nu poate dovedi că întreruperea nu este din vina sa ([21]).

Bruxelles, 17 ianuarie 2008

Președintele
Comitetului Economic și Social European
Dimitris DIMITRIADIS

([17]) 98/257/CE din 30 martie 1998.
([18]) 2001/310/CE din 4 aprilie 2001.
([19]) CESE 1243/2007 Planul de acțiune privind eficiența energetică (raportor: dl Iozia), nepublicat.
([20]) Autoritatea pentru energie electrică și gaz, Deliberarea 202/99.
([21]) Revista „Summa" 188/aprilie 2003, av. Giulio Disegni, p. 22.